

Laman SULEYMANLI

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Doktora Öğrencisi

CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE AZERBAYCAN KADINI (1918-1920)

XX yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Cumhuriyetin kurulması ile Azerbaycan kadınının yüzyıllar boyu yaşadığı muhafazakâr hayatında önemli değişiklikler yaşandı. Azerbaycan kadını bir anda kendini toplumun her alanında görmeğe, eğitim almaya, fabrikada çalışmaya başladı. Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde kadınlar seçme ve seçilme hakkını elde etti. Kendi dergilerini çıkarmaya başladı.

Aydınlanmanın, gelişen sosyal-siyasi, iktisadi ve entelektüel dönemlerde okulların, Gori Seminariya'sının (XIX yüzyılın sonu, XX yüzyılın evvelinde, Gürcistan'ının Gori şehrinde olan okul), Kazan, Petersburg, Avrupa

üniversitelerinin Azerbaycanlı aydınların gelişmesinde oldukça büyük işler görmüştür.

Hasan Bey Zerdabi (Azerbaycan matbuatının 'Ekinci' gazetesinin yaratıcısı, Bakü'de 1901 yılında ilk Kız okulunun açılmasında, kız çocuklarının eğitim almasına yardımcı olan şahıs) kadınların eğitimine büyük ehemmiyet verir. Bu konuyla ilgili ilk icraatını kendisine bir ömür desteğini esirgemeyen ve eğitimli bir bayan olan Hanife hanımla evlenerek yapar. Toplumun kalkınmasının yolunun kadınların eğitiminden geçtiğini söyleyen yazar, bu yolda çok mücadele eder. Halk henüz erkek çocukların eğitimine hazır değilken o kızların eğitilmesi için çalışır. Eşinin de yardımıyla bu işe ilk önce kendi

Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu'nun açılışı. 7 Aralık 1918

evini okul olarak kullanmakla başlar. 1896 yılında kız okulu açmak için yaptığı müracaat kabul edilmez. Fakat Zerdabi'nin önderliğinde Taçiyev, 1901 yılında Müslümanlar için kız okulu açmak üzere izin almayı başarır (Yeşilot, Zerdabi, 2012; 107, Başiroğlu, 2012; 11). Bu okul Zakafkasya'da (Güney Kafkasya) ilk kız okulu olarak tarihte yerini alır. Hanife hanım bu okulun ilk müdiresidir. Halk bu çalışmalarından dolayı Zerdabi'yi Kafkasya Müslüman Kadınlarının Manevi atası olarak anmaktadır (Yeşilot, 2010;107, Bünyadov, Yusifov, 2011; 645). XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının seçkin yazarı, doğu dünyasının Şekispiri "Molla Nasreddin" edebi okulunun önderi Celil Mammedgluzade'nin (Celil Mammedguluzade-Azerbaycan'lı yazar, araştırmacı, gazetacı ve 'Molla Nesreddin' dergisinin editörü). Müslüman Türk kadınının o zaman ki hayatını ele alan mizahi şiirlerinde, makalelerinde kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmeye, onların dokuz yaşlarından sonra eğitim almasının gereksiz görülmesi, evden dışarı çıkmalarının yasaklanması, kadın haklarının çiğnenmesi gibi durumları eleştirmiştir. Celil Memmedguluzade Azerbaycan kadının durumunu tiyatro sah-

nelerine kadar götürmüş ve onların özgür olma, okuma-yazma haklarının olduğunu, kendilerini ne zaman hazır hissederlerse evlenmelerini, çarşafın kadınlarımıza zarar verdiğini ve bunun asla eşe, babaya, topluma saygıyla alakası olmadığını savunmuştur (Orucova, 2014; 342, Gasimova, 2007; 24).

XX. yüzyılın başlangıcında Azerbaycan'da aydınların feminist düşüncelerinin güçlenmesi ile Azerbaycan kadını bir anda toplumun her yerinde görülmeye başlar. 1907 yılında Rusya Duması'nda Azerbaycan'ı orada temsil eden milletvekili Halil Bey Hasmemmedov Müslüman-Türk kadınlarına seçme hakkının verilmesi için teklif ileri sürmüştür. Daha önce ise 1906 tarihinde Neşri Maarif Cemiyeti Balahani'da 30 kız öğrencisi olan okul açar. Ve burada okuyan öğrenciler ücretsiz okurlar (Yeşilot, 2010; 77). Alimardan Bey Topçubaşov Rusya Müslüman'larının 3 Kurultay'ında kadınların seçme ve seçilme haklarına dair teklifler ileri sürmüş ve bu teklif itiraz edilerek geri çevrilmiştir. Uzun mücadelelerden sonra kadınların seçme ve seçilme hakları İslam Kanun'larına uygun olarak programa kabul edilmiştir (Aliyeva, 2010; 73).

Azerbaycan Kadın Yardımlaşma Derneği üyeleri

Azerbaycan aydınları Rusya'da eğitim almış gençler idi. Ve bu gençlerin içerisinde H.Z.Tağıyevin desteği ile eğitim almış iki kadının, Hanife Hanım Melikova ve Şefige Hanım Afandiyeva olması Azerbaycan Kadın Harekati'ne altın hariflerle yazılmıştır (Mirzazade, 2006; 56).

23 Şubat 1917'de Geçici Komite, Çar II. Nikola'nın tahttan inmesini talep etti. Ve sonuçta 300 yıllık Romanov Hanedanı ve Rus Monarşisi sona erdi. Yeni hükümetin ilk faaliyetlerinden biri, imparatorluk sınırları dâhilindeki Rus olmayan etnik gruplar üzerindeki dini ve milli kısıtlamaların sona erdirilmesi oldu (Yeşilot, 2010; 25).

1917 yılının Şubat Devriminde Çarlık Rusya'sının devriminden sonra Azerbaycan'da değişiklikler olmaya başladı. Bu değişiklikleri hızlandıran kadınlar olmaya başladı. 15-20 Nisan 1917 yılında Bakü'de düzenlenen Kafkas Müslümanları'nın Kurultay'ında Şefige Hanım Afendizade ve Sara Hanım Talışhanova'nın başı açık, eşarpsız kürsüye çıkmaları katılımcılar tarafından alkışlarla karşılandı. O zamanın "Açık Söz" gazetesi katılımcıların yaşasın hürriyet-i nisvan seslerini alkışlarla söylüyordular. Bu olay o zamanın müftüsü ve diğer ilahiyatçıların hiç hoşuna gitmemiş ve itirazlarını bildirmişlerdir.

"Müsavat" Parti'sinin 1917 yılının Nisan ayında düzenlenmiş birinci kurultayında kabul olunmuş maddenin 20. fıkkında kadınların erkeklerle beraber aynı haklara eşit olmasını, "dinle, cinsle ve ırkla" bağlı tüm maddelerin aradan kaldırılması olarak ileri sürüldü (Aliyeva, 2010; 75).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasına Osmanlı Devleti dışında bölge ve dünya güçleri sıcak bakmıyorlardı (Bu dönem Bakü şehri Ermeniler tarafından işgal edilmişti). Bu yeni devlet dönemin şartlarına rağmen çok gelişmiş ve demokratik hukuka ve hukuk çerçevesine sahiptir. Ve bunun en çarpıcı kanunlarından biri kadın ve erkek eşitliği ve şark dünyasında ilk kez kız ve erkek okulları ayrı değil bir oldu (Resulzade, Haghdar, 2016; 75). 1918 yılında şarkta ilk Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yaranması ile 'Kadın Hareketi' daha da hızlanmaya başladı.

1918-1920 yıllarında Azerbaycan'ın aydın kadınları Maryam Hanım Bayramova Libayova Lankaran'da, Gövhar Şövkiyye Şamahı'da, Büldül Kazımova Gedebe'de, Firuze Ağayeva, Yagut Ağayeva Gence'de, Seide Şeyhzade, Rahile Hacıbabayeva, Sara Vezirova, Hanife Hanım Melikova, Zerri Şahtahtinskaya ve başkaları Bakü'de halkın aydınlanmasında büyük işler görmüşlerdir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Millî Şûra Reisi Mehmet Emin Resulzade yazdığı 'Asrımızın Siyavuşu' eserinde kadın ve erkeklerin eşit beraberliğinden, tahsil, yayıncılık, sağlık kurumlarında erkeklerle beraber çalışmasında bir sakınca görmediğini aksine bu kadınların hakkı olduğunu yazar (Resulzade, 2013; 110). Resulzade nüfusun eğitilmesinde öğretmenlerin önemini anlıyor ve onların Gence'de toplantı yapmak istemesini destekliyor ve buna engel olmaya çalışan sosyalistleri sert bir dille eleştiriyordu. Belirtelim ki öğretmenlerin 1907 yılında Gence'de yapmak istedikleri toplantı bazı zenginlerin ve müftülerin karşı çıkması sonucunda yapılamamış ve yeniden Bakü'de yapılmıştır. Resulzade kötü insanların halkın uyanmasından korktuğunu ve bu yüzden "öğretmenlerin programında Türkçe'ye dair iki bölüm alıp, insanlar arasında fitneciliğe" başladıklarını yazıyor. Öğretmenlerin toplantı yapmasından endişe edenleri Resulzade sert şekilde eleştirdi ve onları Gence'de olan olaylara göre sevinmemeye çağırdı: "Öğretmenler öldü" diye müftüler seviniyor ve bayram ediyorlardı!.."Nicat" Vakfı çalışıp, ikinci öğretmen toplantısının Bakü'de yapılmasına izin aldılar... Birakalım aydın öğretmenler milletin istikbaline çalışıp, kadınların yüzyıllar boyunca mutfaktan dışarı çıkmadığı insanlar sırasına katsınlar. Bu yolda bir karar versinler insanların hürriyeti ve başarısı uğrunda fedakarlık yaparak onların okumasını sağlasınlar. Müslüman kızlarına ait okulların açılmasına çalışsın (Elekberov, 2014; 77). Resulzade'nin böyle bir konuyu, yani kadınların okumasını, onların da okulda eğitim almasını gündeme getirmesi, o dönemin şartlarına göre kahramanca bir davranıştı. Çünkü böyle fikirleri olan insanları radikal din adamları anlamıyor ve idamlarına karar verip, bu işi parayla yaptırıyorlardı.

Kızların eğitimine önem verildiğinden 1918'in Eylül ayında Bakü Kız Öğretmen Meslek Yüksekokulu'nun açılmasından sonra öğrenci kabulüyle ilgili gazetelere ilanlar verildi. Bu okulda ilköğretimi tamamlayanlar, 4 yıl süreli kızlar okulunu tamamlayan kız öğrenciler sınavsız alındılar. Bu kademelerde eğitim almamış öğrenci adayları ise sınavlara tabi tutuldular. Bakü Kız Öğretmen Meslek Yüksekokulu'nda eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmişti. Başarılı öğrencilere 25 manat burs verilmekteydi (Nezerli, 2010; 351). Fakat Eğitim Bakan'ının emrine göre, 1 Ocak 1919'da bu okul erkek öğretmenler kolejine dönüştürüldü (Nezerli, 2010; 351).

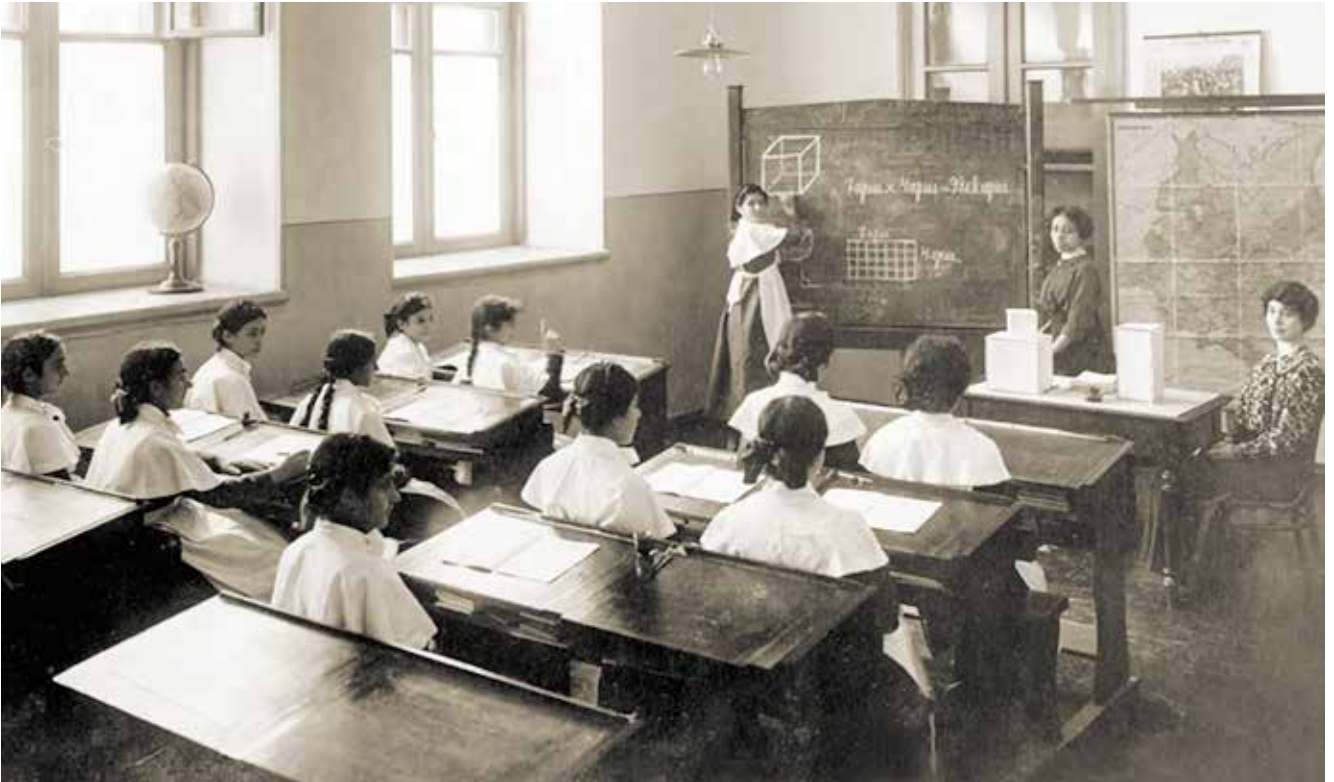
1919 Bakü'de açılan öğretmen yetiştirme kursuna katılan 130 öğrencinin 98'i erkek, 32'si bayan öğrenciydi. Onların 59'nun erkek okulu öğretmeni, 8'nin kız okulu öğretmeni, 39'si erkek okulu stajyeri, 24'ün kız okulu stajyeri olması tasarlanmıştır.

Şefika Efendizade - Azerbaycan'da ilk kadın gazeteci ve Azerbaycan parlamentosu sekreteriyasının bir çalışanı

Şefika Hanım Gaspıralı Bakü'de Eğitim Bakanlığı'na bağlı "Ana Mekteplerine Mürebbiye Kursları" düzenliyordu. Bu kursların müdürlüğünü ve pedagoji derslerini üstlenirken; batı standartlarında, 'Frobel' metodunu esas alarak, 'Ana Mektebi Nizamnamesi'ni, 'Ana Mektebi Programı ve Talimatları'nı hazırlıyordu. Bu kurslar, üçer aylık devirler halinde, çocuk yuvaları için yönetici ve yardımcı eleman yetiştirmeyi amaçlıyordu. Şefika Hanım'ın evrakları arasında çıkan konuya ilişkin belgelerde şu bilgilere yer veriliyordu: "İçinde bulunduğumuz 1920 senesinde 3 aylık 'Frobel' kurslarına 40 kişinin katılacağı hesap edilmiştir. Kursu asgari kız liseleri, 4. sınıf mezunu veya muadili okullardan mezun olanlar kabul edilecektir. Bununla beraber, yüksek tahsilli olmayanların da, Müslüman aile yapısı dikkate alınarak müracaatları kabul edilecektir. Müslüman kadınların bu kurslara iştiraki şüphesiz aileler için büyük fayda sağlayacaktır" (Hablemitoğlu, 1998; 281).

Müslüman Doğu'daki ilk kız okulunda ders anlatımı. Bakü, 1901

Müslüman Doğu'daki ilk kız okulu

Azerbaycan'ın Gazah, Gence, Nuha, Şuşa, Zakatala ve Kuba şehirlerinde kısa sürede öğretmen formasyonu veren kurslar açılmıştı. Bu kurslar bazı şehirlerde kız ve erkek şubeleri olmak üzere iki şube halinde faaliyet göstermekteydi. Bakü, Nuha ve Gence'deki kursların hem erkek hem de kız şubeleri mevcuttu. Şuşa, Gazah, Salyan ve Zakatala'daki kursların ise sadece erkek şubeleri vardır. Eylül ayından Haziran ayına kadar süren kursların her bir sınıfında 50 öğrenci eğitim alıyordu. Öğrencilerden ihtiyacı olanlara 30 manat burs veriliyordu. Kurslara ilkokul mezunu kızlar ve erkekler kabul ediliyorlardı (Nezerli, 2010; 353).

1918-1920 yılında okullarda kız çocuklarının sayısının arttığını görmekteyiz. 1918-1919 yılında Gence lisesinde 4 kız çocuğu okuyordusa, 1919-1920 yılında kızların sayısı 296'ya yükselmişti. 1 Eylül Bakü Devlet Üniversitesi'nin kararına esasen "ister kız ister erkek talebeler" üniversiteye kabul edilebilir ve aynı zamanda üniversitede çalışmaları için kadınlar da tercih edilebilir.

1911-1912 yılında mesleği doktor olan Hadice Hanım Alibeyeva Azerbaycan'da 'Işık' adlı ilk kadın gazetesini çıkarır (Gasımova, 2010; 25). Işık gazetesi 22 Ocak 1911

yılından 1912 yılının sonuna dek çıkar. Bu kısa bir zaman kesiminde 68 sayı ışık yüzü görür (Gasımova, 2010; 22). Kadınlar için olan bu gazetenin maliyetini Hacı Zeynalabdin ve onun eşi Sona Hanım karşılar. Işık gazetesinde çocuk eğitimi, edebiyat, tıp ve ev işleri ile beraber hukuk, kültür, İslami bilgiler ve dünya haberler de yer alırdı. Hadice Hanım 'Hukukumuz' adlı makalesinde kadınları okumaya, bilime davet ediyor, onlar okursa onların çocukları da okumuş olurdu düşüncesine inanıyordu. Hadice Hanıma göre: 'Her bir rezaletin sebebi cehalettir, cehaletten kurtuluşun tek ilacı ise eğitim ve ilimdir'.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde kadın meselelerinin çözümünde önemli gelişmeler elde edilmiştir. Modern Azerbaycan kadınının kazandığı özgürlüğün temelleri atılmıştır. Amerika ve Avrupa kadınlarının bir asır boyunca kendi devletlerinden alamadığı seçme hakkını Azerbaycan kadını yeni kurulmuş devletlerinden alabilmişlerdir.

Sovyet tarih yazımının ortaya koyduğu tespitlere göre, Azerbaycan kadınları Sovyet yönetimi sayesinde erkeklerle eşit haklar edinmiş ve oy kullanma hakkı elde etmişlerdir (Eliyeva, 2010; 379). Bu kanının mütearife

olduğunu, arşiv kayıtlarına göre kadınların cumhuriyet döneminde eşit haklar elde ettiklerini ifade etmek gerekir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını deklare eden 'İstiklal Beyannamesi'nde Müslüman doğuda ilk kez kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşların eşit oldukları ve eşit siyasal haklar elde ettikleri açıklanmış oldu (Eliyeva, 2010; 379). 1919 yılının Temmuz ayının 21'inde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin seçkilerle ilgili kararı kabul edildi. Bu bildirgeye esasen: cinsinden, dilinden, ırkından aslı olmayarak 20 yaşına ermiş tüm vatandaşlar oy verme hakkına sahipler (Azerbaycan Tarihi, 2009; 187).

XX. yüzyılın başlangıcında Azerbaycan'da kadın işçiler ilk kez Şeki şehrinde bir fabrikada çalışmaya başladılar (Gasimov, 2010; 26). Karabağ ve Şuşa'da ipek fabrikalarında çalışanlar çoğunlukla kadın ve çocuklar idi. Yelizavetpol (Şimdiki Gence) eyaletinde çalışanların % 45,8 kadınlar idi. Daha sonralar Tağıyev'in fabrikasında işçilerin çoğunluğu kadınlardan oluşuyordu.

Azerbaycanlı kadınlar daha çok halı, saksı işinde çalışıyorlardı. 1912 yılında Lenkeran, Guba ve Göyçay'ın pirinç tarlalarında kadın işçiler daha çoktu. Aynı zamanda balık fabrikalarında kadın işçilere denk gelmekteydi (Gasimova, 2010; 27). Azerbaycan Parlamentosu'nun açılışında Musavat Partisi'nin işçi hakları ile ilgili planları vardı. Bu programda: Parti, 8 saatlik iş günü ve kadın, erkek ayrımı yapılmaksızın haftada 1 kere 24 saat süreli hafta sonu tatili hakkı tanıyordu. Kanunda belirlenmiş işgünü sayısında fazla çalışma menedilmiştir. Akşam 9'dan sabah 6'ya kadar süren gece nöbetleri yasaklanmıştır. Fakat işin gereği ve yapılan akit ile uygun bulunduğu takdirde gece nöbeti tutulabilir. 16 yaş altı çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. 16-18 yaş arası çocukların çalışma saati ise 6 saati verilmelidir. Bayanları sağlıklarına ve vücutlarına zarar veren işlerde çalıştırmamalı, hamile bayanlara, doğumdan önce 4 hafta, doğumdan sonra 6 hafta boyunca izin verilmelidir, izin süresince maaşları ödenmelidir. Bayan işçi çalıştıran fabrika ve iş merkezleri yakın bir yerde anneleri çalışan çocuklar için kreşler bulundurmaları zorundadırlar. Çocuk emziren annelere üç saat çalıştıktan sonra 30 dakika mola verilmelidir. Sermaye sahiplerinden alınan vergilerden iş gücünü kaybetmiş veya yaş haddinden emekli olmuş kişilere sigorta yapılması için fon oluşturulmalıdır (Azerbaycan Tarihi, 1998; 198, Orucov, 2010; 314) diye bir kanun kabul edilmiştir. Ve aynı zamanda Bakanlığın izni olmadan işçilerin işten çıkarılması yasaklanmıştır.

XX. yüzyılın başlangıcında Azerbaycan toplumu sosyal-siyasi hayatında yer almış, demokratik haklara dayanan Halk Cumhuriyeti kadınlarımızın tüm haklarını tanımıştır. ❀

Kaynakça:

1. Amalya Gasimova, Azerbaycan'da İlk Kadın Matbuatı "IŞIK" Gazetesi, Adiloğlu Yayın Evi, Bakü, 2010
2. Amalya Gasimova, XX. Yüzyılın başlangıcında Guzey Azerbaycan Matbuatında Kadın Sorunları (1901-1917), Adiloğlu Yayın Evi, Bakü 2010
3. Aşir Başıroğlu, Herkesin Sevimsizi (H.Z.Tağıyev'le ilgili), Teknur Yayınevi, Bakü 2012
4. Aygün Orucova, "Celil Memmedguluzade'nin Müslüman Kadınının Hayatını Ele Alan Mizahi Şiirleri", Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2014
5. Cavanşir Orucov, Azerbaycan Parlamentosu'nda İşçi Sorunlarıyla İlgili Görüşmeler Ve Çözüm Arayışları, Bağımsız Azerbaycan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010
6. Elmira Gasimova, "XX. Yüzyılın Tarihi Azerbaycan Kadınının Hayatı", Füyuzat Dergisi, 3(35) Baskı, Nurlar Yayınevi, Bakü, 2007
7. Ezize Nezerli, Cumhuriyet Döneminde Azerbaycan'da Milli Eğitim Uzmanlarının Hazırlanması, Bağımsız Azerbaycan, İstanbul, 2010
8. Faik Elekberov, Muhammed Emin Resulzade'nin Dünya Görüşü, Bugra Yayınevi, Konya, 2014
9. Latıfa Aliyeva, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Siyasal Evraklar Arşivi Makaleler Toplusu, Bakü 2010,
10. Letife Eliyeva, Cumhuriyet Döneminde Azerbaycan'da Kadın Sorunları ve Çözüm Yolları (1918-1920), Bağımsız Azerbaycan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010
11. M.A. Resulzade, Asrımızın Siyavuşu, Kalem Yayınevi, Bakü 2013
12. Okan Yeşilot, Ateş Çemberinde Azerbaycan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010
13. Okan Yeşilot, Hasan Melikzade, Zerdabi ve İkinci Gazetesi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012
14. Rana Mirzazade, Azerbaycan'da Kadın Meselesi, Azerbaycan Yayınevi, Bakü 2006
15. Şengül Hablemitoğlu, Necip Hablemitoğlu, Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii A.Ş., Ankara 1998
16. XX Yüzyıl Azerbaycan Tarihi, II hisse, Tahsil Yayınevi, Bakü 2009
17. Yeşilot, s.107; Z.M. Bünyadov; B.Z. Yusifov; Azerbaycan Tarihi, Çirak Yayınları Evi, Bakü, 2011

Özgür Kadın Heykeli. Heykeltıraş Fuad Abdurrahmanov. Bakü

